

Kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról

Nemzeti könyvtárunk alapításának 210. évfordulója alkalmából tavaly ősszel pazar kötetet adott ki az Országos Széchényi Könyvtár és a Kossuth Kiadó. A Deák Eszter és Zvara Edina közreadásában napvilágot látott *Levéiben értesítsen engem! Kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról* című, illetve alcímű forráskiadvány azokból a levelekből tartalmaz bő válogatást, amelyekkel egykori íróik megköszönték a grófnak, hogy megküldte részükre a könyvtár nyomtatott katalógusát. A „*pazar*” jelzőt a recenzens kettős értelemben használja; vonatkozik a kiadvány tartalmára, valamint kiállítására, tipográfiai igényességére is.

Ami a tartalmat illeti, a kötetben közölt dokumentumok segítségével jól megismerhető a könyvtár alapításához vezető út és annak hazai és nemzetközi visszhangja. Az ajánlást író Boka László a könyvtáralapító tudatosságát és felelősségét emeli ki a gyűjtemény nemzetnek történő ajándékozásához vezető motívumok közül, azt a szándékot, amely nemcsak megőrizni és áthagyományozni kívánta a magyarság írásos kultúráját, de bizonyítani akarta, hogy a magyar szellemi élet állandó és szerves részét képezte a múltban és képezi a jelenben az európai művelődésnek. Boka László egy eddig figyelemre nem méltatott összefüggésre is felhívja a figyelmet: az alapítás napja, november 25-e Alexandriai Szent Katalin ünnepe, a IV. századi keresztény filozófus vértanú révén pedig a Széchényi Könyvtár a kortársak gondolkodásában kapcsolódott nemcsak Mátyás király bibliotékájához, hanem az alexandriai könyvtárhoz is. Széchényi tudatosságát bizonyítja tehát az alapítási nap kiválasztása, ezzel is hangsúlyozni kívánta a bibliotéka egyszerre egyetemes és nemzeti mivoltát.

Deák Eszter és Zvara Edina bevezető tanulmánya árnyalja és új szempontokkal világítja meg Széchényi Ferenc intézményalapításhoz vezető indíttatásait, szellemi fejlődését. A jozefinista főúr személyes sorsában is átélte azt a dilemmát, amit egykori titkára, Hajnóczy József úgy jellemezett, hogy „*emberbarát vagy hazafi*” legyen-e. A kor, a XVIII. század végének egyik nagy kihívása volt ez, a kortársak úgy érezték, hogy II. József kétségtelenül szükséges reformjai a nemzet alapvető érdekeit sértik, vagyis szembekerült egymással a haladás és a haza, az egyetemes és a nemzeti ügye. Hajnóczy a maga részéről keserű-dacosan úgy válaszolta meg a kérdést, hogyha a kettő közül választani kell, akkor „*inkább kívánom, hogy emberbarátnak, mint hogy hazafinak nevezzenek*”. A haladás és a nemzeti érzés, a jozefinizmus és a patriotizmus közötti választással a kor magyar értelmisége szinte kivétel nélkül szembesült, és csak nagyon keveseknek adatott meg az ellentmondás feloldása. A kevesek közé tartozott Széchényi Ferenc, aki a könyvtáralapítással egy par excellence nemzeti intézményt hozott létre, ugyanakkor ezzel az intézménnyel szervesen kapcsolta hazája értelmiségét és az egész nemzetet az egyetemes emberi értékekhez. Széchényi közéleti visszavonulását követően a „haza és haladás”

ügyének egyeztetésére törekedett, személyes tetteiben megelőlegezve a reformkor alapvető jelszavát, amelyet majd István fia fog képviselni és kiteljesíteni, annak a fogadalomnak a jegyében, amelyet 1803. december 26-án írt apjának, megköszönve a katalógust:

„Noha én gyenge időm miatt nemis érdemlem- meg a' szép Magyar Könyvháznak laistromát, és nemis tudhatom meg-ítélni elegendően ennek a' betsét; még-is adott az én Kegyes Atyám, hogy én-is példáját valaha kövessem, és édes Hazámnak boldogságát, a'mennyire tőlem kitelhet, előre mozdítsam. Fogok is iparkodni jól tanulni -is, a'hogy tsak lehet, és magamat jóságban gyakorolni, hogy így Édes Atyámnak örömet tsinyálhassak hálaadásul ezért a' szép könyvháznak laistromáért.”

Széchenyi Ferenc 1787–1788-ban indult európai tanulmányútra, a bevezető tanulmány részletesen bemutatja a gróftól ért szellemi hatásokat. Ezek közrejátszottak abban, hogy hazatérte után a kortársak irodalom- és kultúrapártoló mecénásnak ismerhették meg. Kiváló érzéke volt a támogatásra méltó tehetségek korai felismerésére, kapcsolatba került szinte az egész magyar szellemi élettel. Az 1780-as évek végén és az 1790-es országgyűlés idején a gróf körül két irodalmi kör formálódott a magyar nyelv és irodalom pártolását és egy tudós társaság megalapítását célul tűzve. 1793-tól kezdődött a tudatos, szervezett könyvgyűjtés időszaka. A magyar jakobinus mozgalom véres felszámolása idején óvatosságból Csehországban tartózkodott, itt elmélyült a cseh tudományos élettel korábban kialakított kapcsolata. Főleg Karel Rafael Ungar, a prágai Egyetemi Könyvtár igazgatója által kezdeményezett bohémikumgyűjtés volt rá nagy hatással, a tőle vett ösztönzésnek is szerepe volt abban, hogy addig összegyűjtött könyvtárát hungarikagyűjteménnyé fejlessze. A nagycenki kastélyban felállított könyvtár állománya gyorsan gyarapodott, köszönhetően a könyvbeszerezés tudatos megszervezésének.

Az 1790-es évek végére Széchenyi felismerte, hogy a nagy áldozattal összegyűjtött könyvek csak akkor tölthetik be maradéktalanul kulturális, tudományos szerepüket, ha közreadja a könyvtár nyomtatott katalógusát, és a köznek, a nemzetnek ajándékozza a bibliotékát.

1799–1800-ban látott napvilágot három kötetben az intézmény katalógusa, a kétkötetes betűrendes jegyzék és a szakrendi mutató Michael Denis bevezető tanulmányával. Az összesen 550 példányban megjelent katalógust Széchenyi tiszteletpéldányként küldte szét hazai és külföldi magánszemélyeknek, tudományos intézeteknek, könyvtáraknak, egyetemeknek. A gróf instrukciói alapján Miller Jakab Ferdinánd, a könyvtár első őrje és Tibolth Mihály titkár állította össze a címjegyzéket. A névjegyzékben szerepelt mindenki, aki tagja volt 1800 körül a hazai republica litterariának vagy hivatali beosztása, személyes súlya alapján a hazai kultúra támogatója lehetett. A katalógust megkapták, akik saját kötetrel vagy fordítóként szerepeltek a nyomtatott jegyzékben, vagyis mindazok, akiknek munkája megtalálható volt a könyvtárban. A katalógus mellé Széchenyi kísérelőlevelet mellékel, amelyben azt kérte, hogy „egy ívrét papíron, sajátkezű, tetszés szerinti nyelven írt rövid levélben” értesítsék a katalógus átvételéről. A katalógussal megtisztelték túlnyomó többsége válaszolt is, a válaszleveleket Széchenyi Ferenc gondosan megőrizte.

A kötet a Széchényinek küldött válaszlevelekből tartalmaz válogatást, 96 misszalista adtak közre a kötet gondozói. A köszönőlevelek egy része magyarul íródott, a vármegyék túlnyomó többsége magyarul írt; a városok többsége viszont latinul. A levelek között németül írtak is szép számmal találhatók, de akad cseh és szerb nyelvű is. A nem magyarul írtak magyar nyelvű fordításban olvashatók, ugyanakkor 23 levél eredeti nyelven is tanulmányozható. A misszilisek válogatásánál fontos szempont volt, hogy ne csupán sablonos köszönőszövegek legyenek, hanem egyéni meglátásokat, személyes hangvételt, vallomásokat tartalmazzanak. A levelek között előfordul lelkes hangú dicsőítés, van közöttük elmélyült, szinte tanulmánynak is beillő írás; akad, aki lelkesültségének versformában adott kifejezést. A kötetben közölt írások többsége most jelenik meg először nyomtatásban.

A köszönőlevelek általános jellemzője a könyvtáralapítás, illetve a nyomtatott katalógus roppant jelentőségének felismerése. Vissza-visszatérő motívum, hogy a bibliotéka létesítésével Széchényi Ferenc a nemzeti művelődésben visszaállította a folytonosságot Mátyás király korával, vagyis a kortársak a Széchényi Könyvtárat úgy látták, mint a Bibliotheca Corviniana újjászületését. A válaszolók méltatták a nyomtatott katalógus jelentőségét is. Kresznerics Ferenc azt fejtegeti, „*Meggyőzted ezen szerencsés gondolattal győzhetetlen Mátyás Királyunkat, mert valóban sokkal szenvedhetőbb volna az ő híres Könyv-tárának el-veszte, ha mutatóját bírnánk, és tudnók, mi volt ott, mi veszett-el. Győzedelmeskedtél TE a' veszendőségen is. Meg-törted hatalmát a' mindent megemésztő üdönnek, és a' kegyetlen kezeiből Könyv-táradat ki-ragadtad.*” Széchényi a hazai tudományosság és irodalom képviselői mellett mintegy száz katalógust külföldre küldetett el, többnyire Bécsbe és Németországba. A magyar kultúráról kialakított külhoni kép meglehetősen kedvezőtlen volt a korszakban, élt még a „*magyar kultúrbarbarizmus*” toposza. Széchényi a nyomtatott katalógusok szétküldésével ezen a képen kívánt változtatni. A német egyetemi körök nagy elismeréssel nyugtázták a köteteket, és ami annál is jelentősebb, az általuk szerkesztett folyóiratokban ismertetések is napvilágot láttak. A tárgyyszerű és a könyvtáralapítást méltató, valamint a nyomtatott katalógus tudományos jelentőségét hangsúlyozó recenziók kétségtelenül hozzájárultak a nyugati Magyarország-kép pozitív változásához.

A kötethez a használatot nagy mértékben segítő apparátus kapcsolódik. A levélírók életrajza elnevezésű rész tömör, lexikonszerű szócikkek formájában mutatja be az episztolák íróinak biográfiáját. A 231–266. oldalon található az a névjegyzék, akiknek, illetve amely intézményeknek, testületeknek szétküldte a gróf a katalógust. Összesen 668 nevet tartalmaz a lista. Széchényi Ferenc gondosan megőriztette a beérkezett válaszleveleket, ezek az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában maradtak fenn, ugyanakkor másolatokat is készíttetett róluk, amelyek a Magyar Országos Levéltárban találhatóak. A jegyzék az eddigi publikációk (Bártfai Szabó László, Berlász Jenő), különböző kéziratos források, illetve a jelenleg felkutatható válaszlevelek alapján készült és a legteljesebb összegzése a címzeteknek. Az eddigi publikációk alapján a katalógussal megtisztelt személyeknek több listája is létezett, a mostani közlés tehát a legteljesebb. A katalógusokat több szakaszban küldték el; az első három kötet 550 példánya után napvilágot láttak a Supplementum-kötetek, illetve az éremkatalógus is. A 668 nevet tartalmazó jegyzék tehát azt tanúsítja, hogy voltak olyan személyek, akik csak egyes köteteket kaptak meg; Berlász Jenő összegzése szerint Magyarországon 113 intézmény, 356

hazai magánszemély, külföldön 11 intézmény és 84 magánszemély kapta meg a könyvtár katalógusát, ez összesen 564 címzett, vagyis több mint 100 címmel növekedett a jegyzék.

Rövidítések jegyzéke, valamint személy- és helynévmutató teszi teljessé a mintaszerű kiadványt, amely számos dokumentum hasonmását, illetve a levélírók portréját is közli. A kötet tipográfiai igényességét bizonyítják az ízlésesen kiválasztott, korhű nyomdai díszek.

(Deák Eszter–Zvara Edina: Levélben értesítsen engem! Kortársak Széchényi Ferenc könyvtár-alapításáról. Budapest, Kossuth Kiadó–Országos Széchényi Könyvtár, 2012. 279 p.)

Pogány György